

* ROZHLEDY - ZPRÁVY - KRONIKA *

Staroruské menologion (Makariovy *Minei čet'ji*)

Die Grossen Lesemenen des Metropoliten Makarij (Uspenskij spisok). Herausgeber E. Weiher (Slavisches Seminar des Universität Freiburg i. Br.), S. O. Šmidt (Archäographische Kommission der Russischen Akademie der Wissenschaften), A. I. Škurko (Staatliches Historisches Museum Moskau). Band 1. 1.-11. März, herausgegeben unter Mitarbeit von Th. Daiber, Y. Daiber, T. V. Dianova, F. Keller, N. A. Kobjak, L. M. Kostjuchina, A. C. Minčeva, A. I. Pliguzov, E. I. Serebrjakova, E. V. Šul'gina, Ch. Voss, E. Weiher. Weiher-Freiburg i. Br. 1997, LVI + 688 s. velkého formátu (V sérii Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, fontes et dissertationes, tom. XXXIX.)

(Celý titul je též paralelně uveden rusky.)

Ve vzájemné spolupráci německé a ruské slavistiky a za dalekosáhlé podpory (z obou stran) materiální i personální vychází 1. díl monumentálně koncipovaného vydání csl. památky ruské redakce 16. stol., nazývané v dějinách ruského písemnictví *Velikije minei čet'ji mitropolita Makarija*. Vedoucím celého projektu je freiburský profesor slavistiky E. Weiher. Vydaný svazek obsahuje texty určené pro čtení 1.–11. března. Dílo jako celek je v dochované kompletní verzi zapsáno na více než 27.000 stranách velkého formátu; jeho úplné vydání by tedy zabralo asi více než 30, patrně dokonce 36 (tj. tři na každý měsíc) podobných svazků, jako je ten, který byl právě ve Freiburgu vydán jako první. Památka vznikla z podnětu ruského metropolity Makarije (1482–1563) a měla sloužit jeho církevně (ale i státně) centralizujícím snahám. Je to mimořádně obsáhlá kompilace textů, které dal metropolita shromáždit z rukopisných fondů celé země a zčásti – pro nové ruské divotvárcy – i nově sepsat. Dílo představuje zcela nový knižní typus; spojuje jak tzv. *menaion*, tak i tzv. *menologion*. Vznikla tak sbírka obsahující v pořadí dnů a měsíců církevního roku nejen „krátké“ životy svatých a mučedníků, kterých se užívalo při bohoslužbě, a jejich „dlouhé“ verze určené k četbě mimo bohoslužbu eventuálně též jednotlivá kázání, nýbrž i díla patristické literatury, celé homiletické sbírky, dogmatická pojednání, náboženské vzdělávací texty apod. S celým štábem spolupracovníků Makarij tento literární projekt sestavil, zredigoval a dal opsat. Vznikly tak v průběhu 25 let tři rukopisné verze, a to 1. tzv. *Sofijskij spisok*

(rukopis určený pro novgorodský chrám [Boží] Moudrosti zvaný ruský Sofijskij sobor); z jeho pův. 12 svazků, vzniklých v letech 1529–1541, se zachovalo 9; 2. tzv. *Uspenskij spisok* věnovaný Uspenskému chrámu v moskevském Kremlu; všech 12 svazků vytvořených v letech 1552/53 je zachováno; 3. tzv. *Carstkij spisok*, zhotovený r. 1554 pro cara; z původních 12 svazků je dnes známo jen 10.

Uvedené rukopisy nepředstavují však dle názoru vydavatelů trojí opis téhož textu, ale odlišné (formulačně do značné míry samostatné) verze textové. Proto vydávají znění jen jednoho rukopisu, Uspenského, který obsahuje kompletní verzi celého díla, a to jako „hladký“ text s poznámkami paleografickými, ale bez dalšího aparátu (variant) z ostatních rukopisných verzí (a bez textů řeckých). I tak jde o edici úctyhodnou, pracnou a namáhavou z hlediska vydavatelů a užitečnou z hlediska jejich uživatelů.

Makariovy *Minei četji* představují už jako synchronně chápaný fenomén 16. stol. významnou položku ruského písemnictví své doby a důležitý vývojový stupeň církevní slovanštiny ruské redakce jako spisovného, literárního jazyka staršího ruského (a vlastně východoslovanského) společenství. Vzhledem ke své kompilační provenienci z literárně i jazykově různorodých pramenů obsahují však zároveň i jazykové a literárně tematické spojnice šife teritoriální a diachronní. Zpřístupnění památky její kritickou edicí otevírá proto dveře k dalším výzkumům lingvistickým, textově kritickým i literárně historickým.

Zcela předběžně a bez potřebné zevrubnější analýzy chci pro potřeby této recenze upozornit aspoň na souvislosti textu Minejí s verzí nejstaršího slovanského menologia, které je rukopisně zachováno v „kanonickém“ staroslověnském kodexu Supraslském pocházejícím z 11. stol. jako opis (z pera jednoho pisáře jménem Retko) literárního výtvaru nebo spíše různých literárních výtvarů (překladů) bulharského století desátého. Supr obsahuje menologion na březen, ale chybí mu začátek (1.–3. března a úvodní část *Života Pavla a Juliány* určená k četbě na 4. března); text, jenž je v Supr obsažen od 1. str. 1. ř. do 15. 15 je zbytek *Života Pavla a Juliány* a v edici Minejí mu odpovídá úsek 36a 3 (str. vyd. 71) – 38d 32 (str. vyd. 76), začátek legendy chybějící v Supr je v edici Min obsažen od 33c 1 do 36a 3 (str. vyd. 66–71). 5. března, *Mučení sv. Vasiliska* Supr 15.18 – 23. 26; Min 42d 19 (str. vyd. 84) – 44b 35 (str. vyd. 87). 6. března, *Zázraky sv. Konona* Supr 23. 28 – 54. 3 (mezi str. 36 a str. 37 chybějí 4 str.): Min 50d 27 (str. vyd. 100) – 57d 20 (str. vyd. 114). 7. března, *Mučení svatých (...) mučedníků Theodora, Konstantina, Theofila, Kalista, Vasoje a jejich družiny* Supr 54. 4 – 68. 20 nemá v Min protějšek. 8. březen není zase obsažen v Supr. 9. března, a) *Mučení svatých 40 mučedníků* Supr 68. 22 – 81. 27; Min 73d 15 (str. vyd. 146) – 76c 15 (str. vyd. 152); b) *Pochvala sv. Vasilije ... o 40 mučednících* Supr 81. 30 – 97. 21; Min 76c 16 (str. vyd. 152) – 79d 33 (str. vyd. 158). 10. března, *Mučení sv. Ko(n)drata* Supr 97. 24 – 119. 13; Min 93c 9 (str. vyd. 186) – 98d 3 (str. vyd. 196). 11. března, *Život sv. Řehoře* Supr 119. 15 – 124. 5; Min 102c 1 (str. vyd. 204) – 103d 17 (str. vyd. 206). Z hlediska kompozice obou kodexů není bez významu, že jednotlivé literární skladby (legendy) stanovené podle Supr k četbě na určitý den (a přítom daný den v tomto kodexu beze

zbytku obsazující) stojí v Min v převážné většině na prvním místě celé řady dalších textů, které jsou určeny ke čtení na týž den. Je tomu tak v kapitolách na 4. březen, na 5. březen, na 9. březen (zde je v Supr jak *Mučení*, tak za ním i *Pochvala* a v Min rovněž obě tato dvě čísla otevírající četbu na 9. březen), na 10. březen a na 11. březen; není tomu tak jen pro 7. březen (v Min bez responze textu, který je v Supr 54. 4 – 68. 20) a pro 8. březen (bez odpovídajícího textu v Supr); zvláštní případ představuje v Min sekvence na 6. březen, v níž *Zázraky sv. Konona (Čudotvorenija)*, které jsou (jedinou) četbou na tento den v Supr, stojí na druhém místě příslušné série statí na daný den, když první místo v Min zaujímá jiná, v Supr neobsažená legenda kononovská, *Mučení sv. Konona*. Dalekosáhlé kompoziční koincidence Supr a Min záležející v tom, že série skladeb na některý den v Min se začíná těmi, které jsou jedinými skladbami na týž den v Supr, vyplývají s největší pravděpodobností z toho, že „velké“ Mineje vznikly na bázi znění více méně standardizovaných „kratších“ menologií tak, že jejich textem každou kapitolu (tj. soubor textů určených k četbě na daný den) zahájily a dalšími texty ji doplňovaly. Jistější závěry bude možno ovšem učinit teprve tehdy, až bude k dispozici rozsáhlejší komparativní materiál.

Srovnávání těchto literárních skladeb obsažených jak v Supr, tak i v Min otevírá dále zajímavou problematiku textově kritickou. Jde mimo jiné o to, zda shodné legendy (nebo útvary jiného literárního žánru) představují dva různé opisy téhož textu, tj. původního slovanského překladu, pro oba doložené a navzájem srovnávané rukopisy výchozího, společného, nebo zda jsou to opisy překladů od počátku různých, ať už ze společné řecké předlohy, nebo z řeckých předloh odlišných. Po této stránce se projevuje mezi Supr a Min nápadná textová a formulační shoda ve znění *Mučení sv. Vasiliska* (připadá na 5. březen); máme v něm před sebou nejspíše případ prvního typu, tj. opisy vycházející ze společného protografu přeloženého do staroslověnštiny v starobulharském centru přeslavském. Jde na první pohled o týž text, jehož shody věcné i stejnost jazykových prostředků jdou v obou rukopisech až do pozoruhodných jednotlivostí; mimo fonetiku a grafiku, resp. též morfologii, jsou rozdíly jen nečetné a nejsou zásadní. Srov. ukázkou synoptického textu ze Supr a Min (v jejich znění jsou supralineární litery vtaženy do řádku):

Supr

15.18 мѣсца марта въ ѣ дни. мж
чвникъ стѣлаго василска: 19. въ то
врѣмѣ цѣсарствовашюу маѣи 20. мнѣ
ноу. приде прѣмѣнникъ въ ас 21. клипичу
да мѣсто инъ воѣвода имѣ 22. немѣ агри
па и поиде на вѣсточѣнѣ/ 23. иѣ странѣ
привести крѣстнишы жрѣ/ 24. ти имѣ
вѣла вогомѣ. вѣажвѣгѣи же 25. васи
лскѣ вѣаше въ темници. пла 26. ча
са и мола са и глагола. гѣ помани

Min

42д 19. мѣца тогож вѣ ѣ . днѣ . моччѣиѣ
стѣо василска. 20. въ то врѣмѣ царство/
21. вавшю максимѣанюу. при/ 22. да при
мѣнникъ въ аскантѣида 23. мѣсто инъ
вѣвода, имѣнем 24. агрипа. и понде
на вѣсточ 25. ноюу странюу привести
хрѣ/ 26. стѣаны жрѣти вогомѣ. вѣже/ 27. и
ныи же василска вѣаше
28. въ темници. плачас
и моласа 29. и гла гѣ помилочи ма и по

27. ма ѿ бѣвичи моѣ призваніи·
 да не ѿ/ 28. тѣлѣнѣ вѣдѣ ѿтѣ
 стѣнѣхъ мѣлѣ. 29. ѿ шѣи са ѿмоу гѣ ѿ
 рече. поманихъ та 16.1 и выписахъ
 тѣок ѿма съ сѣштити съ 2. товою
 прѣвок млчѣнникъ· ты же си/ 3.
 пожаи ѿмаи посаѣжда възѣванъ
 ѿ/ 4. си· нѣ мнозѣхъ старѣи вѣдѣ
 ши· нѣ 5. шѣдѣ оустрои са съ жинка
 ми своїми· 6. ѿ пригѣдѣ млчѣнни
 приѣвши въ ко/ 7. мѣнѣхъ· нѣ не вой
 са ѿтѣ мѣкѣ азѣ во 8. нѣмѣ съ то
 вой· ѿ не ѿматѣ тѣви
 вѣдѣ/ 9. ти страхъ чловѣчѣскъ· ѿ ва
 сманскъ 10. же помоланѣ са вѣдѣ двѣ
 ри тѣмници 11. ѿверѣсты· нѣдѣ же
 свѣтъ въстѣ въ/ 12. ставѣ молѣши
 стрѣгѣштал воини. 13. глагола ѿма·
 дадѣте ми вола малѣ дѣ/ 14. ннѣ· да
 шѣдѣ оустрои жинки своѣ· въ 15. въ
 си хоумѣнѣсѣ· потомъ же приѣдѣ
 16. нѣ истинноуоумоу жинцѣ· гоу
 моу/ 17. моу тѣ хоу· воини же рѣша·
 воимѣ са 18. еда въскорѣ начѣмъ ѿска
 ти тѣвѣ· ва/ 19. сманскѣ рече· ѿдѣмѣ
 оуво врати мо/ 20. ѿ въкоупѣ· даже
 не приѣдѣтѣ въ нома/ 21. нѣ воѣвода·
 воини же ѿдоша съ стѣнѣ/ 22. нѣ васи
 лискомѣ· ѿ шѣдѣши прѣвѣн/ 23. ша

ма/ 30. ѿ ма· вѣвичи моего цѣр(с)тѣѣа
 31. да не отлоуцѣнѣ воудохъ ѿтѣ
 стѣхъ 32. моужѣ· ѿ вѣси емоу гѣ ѿ
 рече, 33. поманихъ твое ѿма ѿ бѣ
 писахъ та· 34. первое соуцимъ с товою
 моуѣнникѣм· ты же съ 35. си
 пожаи ѿмаи посаѣжда по/ 36. звѣнъ
 вси· ѿ млчѣнн старѣи вѣ/ 37. двѣши·
 ѿ шѣдѣ оустрои съ южи/ 38. ками
 своими· ѿ приѣдѣ моу/ 39. чѣнѣ
 приѣвши въ команѣхъ· 40. нѣ не воис
 моуѣ· азъ въ вѣмѣ съ то/
 41. вою· ѿ не ѿматѣ тѣви
 вѣдѣти 42. страхъ члѣнскѣ· ѿ ва
 сманскѣ по/ 43а 1. молѣса· ѿ вѣдѣ двѣ
 ри тѣмни/ 2. цы ѿтѣверѣсты· ѿ гѣдѣ
 заѣтра въс 3. въставѣ молѣши
 стрѣгоуѣша 4. воини гла·
 дадѣте ми волю 5. малѣ дѣнѣ· да
 шѣдѣ оустрою 8/ 6. жинки своѣ· ѿ вѣ
 си тоумѣнѣ/ 7. стѣнѣ· по томъ же приѣдѣ
 нѣ 8. истинноуоу южнѣ гсоу
 моу/ 9. моу тѣ хѣ· воини же рѣша
 воимѣ 10. еда въскорѣ начѣмъ ѿска
 ти 11. тѣвѣ· васманскѣ же рече ѿдѣмѣ
 12. оуво ѿ врати моѣ въкоупѣ· 13. даже
 не приѣдѣтѣ въ номаоу воу/ 14. вода·
 воини ѿдоша съ стѣнѣ/ 15. васи
 лискомѣ· ѿ дошѣдѣши с нимъ прѣ/ 16. вѣша

Naopak jiné legendy představují pravděpodobně v každém z obou srovnávaných rukopisů texty navzájem nezávislé, z nichž každý vychází z jiného původního překladu. Textové shody csl. rukopisů reflektujících různé překlady pak jsou založeny na znění řecké předlohy, i když pro jeden z těchto překladů nemusel mít jeho tvůrce k ruce též řecký rukopis jako překladatel druhý, ale každý z nich se mohl opřát o jiný, formulačně už variantní opis téhož řeckého textu.

Dostí odlišnosti má verze v Min proti Supr v *Mučení sv. Ko(n)drata* (které připadá na 10. březen), ale to vlastně není nic překvapujícího, protože jde o literární látku v staroruském písemnictví oblíbenou, jejíž zpracování tu má bezpečně doloženou prastarou tradici; skladba je totiž zachována v jednom z nejstarších csl. rukopisů ruské redakce vůbec, asi už z 11. (ne-li z konce 10.) stol. (srov. Tóth Imre: *Žitije Kodrata*, in: *Studia Slavica Hungarica* 21, 1975, 237–275).

Nezanedbatelné formulační rozdíly mezi zněním v Supr a zněním v Min, vyvozané snad původem příslušných csl. verzí z různých, navzájem nezávislých překladů, vykazují však i jiné skladby; srov. např. ukázkou ze *Života sv. Řehoře*, který se měl číst 11. března:

Supr

119.15. мѣсаца марта въ дѣ житиѣ гри
гора папы роумьскаго. 16. влажнѣмъ гри
горин-поставленъ 17. вьстѣ патриархъ
стѣи вѣни црѣ/ 18. кви римьстѣи. ѿ
прѣжде патриаршества. 19. црѣноризьтъ
вѣ въ монастыри. стаа/ 20. го апостола
андреа нарицаемаго 21. канѣскаурѣ.
ванизъ стоюю мѣченикоу. 22. ѿнаи и пау
ла. вѣаше же игоумень то/ 23. го монасты
рѣ. мати же кѣго влаженаш си/ 24. авиѣ.

живѣаше ванзъ братъ стааго пау/ 25. ла
апостола. на мѣстѣ нарицаемѣмъ 26. кѣ
ла нова. тѣ же влажнѣмъ григорин. кѣ/ 27.
ла сѣдѣаше въ хъзинѣ своиѣ и писаа/ 28.
ше. приде къ немуоу маломошѣ. мола и 29.
и глагола. помноуи ма раве ва вѣшь/ 30.
ниго. ико старѣишина вѣхъ коравникомъ. 120.
1. и истопахомъ са и погоувиномъ много и/
2. мѣникъ. и свок и стоужде. любовништи/
3. и же и по истинѣ равь христосовъ. призѣ/
4. ваъ слоугл своего глагола кѣмоу. вратѣ 5.
шеда даждь семоу з залицѣ. вратѣ же ш/
6. да сътвори шѣкоже повелѣ кѣмоу равъ во
жини 7. григорин. и дасть маломошти з за
лицѣ. 8. и отидѣ. пакы оуво мало прѣмоудн
въ въ 9. тѣжде днѣ. приде тѣжде мало
мошѣ къ 10. влаженѣоумоу григоруу гла
гола. помноуи/ 11. ма раве ва вѣшьниѣ
аго шѣко много погоуви/ 12. хъ. ѿ мало мн
и си дааъ. влажнѣмъ же призвавъ слоу
гл своего глагола кѣмоу. иди вратѣ 14.
даждь кѣмоу дроуглѣмъ з залицѣ. сътво
ри 15. же вратѣ тако. вѣземъ же ни
штинѣ вѣ заа 16. триѣ. отидѣ. пакы же ма
ло помоудивъ тиѣ/ 17. тнѣ въ тѣжде
днѣ приде къ влаженѣоумоу 18. Григо
рию глагола. помноуи ма раве вога
19. вѣшьниѣго.

Min

102ц 1. мѣца тогоже въ дѣ. житѣ 2. гри
горѣ. папы стѣа вѣнѣ 3. црѣв. старѣишѣх
рѣвомъ. 4. важнѣмъ григоринъ вьвъ перѣ/
5. вопрестоанникѣ римскѣа стѣа 6. вѣнѣ
црѣв. прѣжде выти в/ 7. мѣу патриархъ.
чѣрнѣцъ вѣ 8. въ монастыри стѣо апѣла
ан/ 9. дрѣа. именѣемѣ канѣска/ 10.
ванизъ стѣхъ мѣникъ иван/ 11. на и павла.
вѣ же игоумень 12. тогоже монастырѣ.
мѣи 13. же вѣо сильѣа живаше то/ 14.
гаа
ванизъ братъ стѣо апѣла па/ 15. вла. на мѣс
тѣ именѣу/ 16. мѣмъ кѣла нѣва. самъ же
то важнѣмъ григоринъ. шѣкѣж 18. сѣда
ше в кѣви свои и ги/ 19. сашѣ. приде
къ немуоу нищѣ 20. молаше вѣо и гла. пѣ
мѣиѣ/ 21. и ма раве вѣа вѣшьнаго. шѣко
22. навѣлирѣ всѣмъ и истопахъ. 23. и по
гоувиѣ и чюжде и свѣо. ни/ 24. шѣловѣцъ
же и по истинѣ 25. равъ хъвѣ при
звавъ своего 26. слоугѣ и гла
емоу. вратѣ и/ 27. ди и даждь
емоу. с. залицѣ. 28. и штиде.
пакѣ оуво по мааѣ 29. чѣѣ томъже
днѣ приде вѣо 30. роѣ томъже. къ вѣкѣ
нишѣмъ 31. григорию гла. помноуи ма
32. раве вѣа вѣшьнаго. шѣко м/ 33. ниѣо
погоувиѣ и маа мн вси 34. бѣааъ.
вѣжнѣмъ же пакѣ 35. призвавъ
слоугѣ своего и гла. 36. вратѣ иди

и даждь емоу дрѣгѣю 37. шѣс залицѣ.
сътвори же 38. вратѣ тако. вѣземъ оуво
нищѣи вѣ. залицѣ. штиде. 40. пакѣ же
въ мааѣ приде третѣ 41. томъже днѣ къ
вѣжнѣмоу 42. григорию гла. помн
оуи ма 102д 1. раве вѣа вѣшьнаго.

To byly některé podněty, které nabízí četba recenzované edice 1. svazku Makariových *Velikých minejí* (na 1.–11. březem). K bezpečnějším závěrům by bylo ovšem nutno provést hlubší filologickou (textově kritickou) analýzu a nevynechat při tom ani rozbor vztahu csl. znění k fec. předlohám, i když fec. texty shromážděné v edici Supr, kterou připravili J. Zaimov a M. Capaldo (Sofija 1982–1983) nerezepentují de facto to

rukopisné podání, které bylo přímou předlohou stsl. překladu; mohou proto mít pro poznání překladové techniky, resp. i původního znění csl. překladu, funkci jen pomocnou. Více také bude možno říci až na základě širšího materiálu, který přinesou další svazky freiburské edice. Přejeme proto vydavatelům *Minejl*, aby jejich práce mohla pokračovat bez překážek a bez zdržení.

Radoslav Večerka

Nový obor: integrovaná žánrová typologie

Roku 1997 začal badatelský tým ve složení prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc., PhDr. Jiří Gazda, CSc., a Mgr. Jan Holzer, Dr., za podpory Vzdělávací nadace Jana Husa vytvářet nový obor, který by propojil tradiční filologii, tj. lingvistické a literárněvědné disciplíny, a sociální vědy. Na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity je tato snaha i reakcí na konkrétní institucionální změnu: vznik samostatné Fakulty sociálních studií (od 1. 1. 1998).

Návrh na založení nového oboru vychází z potřeby univerzitního studia, které by propojovalo různé oblasti na základě srovnávací typologie textů. Hlavním cílem projektu je vytvořit styčný obor srovnávací typologie uměleckých, publicistických a odborných textů, který by propojoval filologické a sociální vědy a jejichž průnik by umožnil nové pohledy jak na jazyk a literaturu, tak na jednotlivé sociální vědy.

Genologie, pojem vytvořený ve 30. letech Paulem van Tieghemem, je v tomto pojetí přehodnocen, respektive rozšířen. Není to jen nauka o literárních druzích (žánrech, genres littéraires, kinds of literature, literary genres), ale především o genotypu literárních textů různé povahy, které by spojovaly nejen světovou krásnou literaturu jako celek (Weltliteratur, littérature mondiale, universelle, world literature), ale také jiné typy textů na pomezí beletrie a vědy.

Brněnská komparatistická škola má svou tradici sahající do 30. let 20. století. Je spojována s činností Franka Wollmána a jeho žáků; tradice žánrového bádání se v rámci různých brněnských slavistických institucí na FF MU pěstuje od 70. let. V současné době je však třeba vytvořit novou disciplínu integrujícího charakteru, která by svou metodologií spojovala slovanskou, anglosaskou, románskou, germánskou a klasickou filologii a současně vytvářela mosty k textům filozofickým, historickým, sociologickým a žurnalistickým. V tomto smyslu by nově budovaný obor mohl vytvářet most i k oborům, které se začínou pěstovat na nově vznikající fakultě sociálních věd Masarykovy univerzity. Nelze tedy ulpívat jen na domácí tradici, ale je zapotřebí studovat směry pěstované zejména v anglosaské oblasti, známé jako metahistorie (mj. H. White), o níž jsem u nás psal již v 70. letech, v době, kdy z této oblasti vycházely v USA a Spojeném království první knihy. Podobné směry jako metahistorie vznikají také v jiných sociálních vědách (politologie, sociologie, psychologie), ale také ve filozofii. Podstatou tohoto pohledu je chápání vědního textu jako svébytně strukturovaného příběhu (syn-